

ה. מבנה XI

(המבנה שמדרום-מזרח לארמון המערבי; לוח א והתכנית הכללית)

(נחפר בעיקר בפיקוחה של רחל חכלילי, בהשתתפות מיכה לבנה ואמנון בן-תור)

מדרום-מזרח לארמון המערבי נמצאים שני מבנים (X ו-XII), הדומים זה לזה באופיים. אלה בנייני-מגורים מפוארים, דוגמת מבנה VIII. הבניין הקרוב ביותר אל הארמון המערבי — XI — קטן יותר. בדין-וחשבון על סקר 1955—1956 יוחס בהסתייגות לתקופה הביזאנטית, ואף הובעה שם ההשערה, שהיה זה מגור ביזאנטי. השערה זו לא התאמתה. חפירותינו הוכיחו, כי הבניין הוא הירודיאני וכי אין בו כל שרידים ביזאנטיים. הבניין עומד במקום הגבוה ביותר בשטח זה של מצדה והוא מרוחק כ-40 מ' מן הפינה הדרומית-מזרחית של הארמון המערבי. הבניין המקורי — היינו, זה של התקופה ההירודיאנית — היה מלבני, ומידותיו היו 15×12.5 מ', לערך. הכניסה המקורית היתה, כנראה, מצפון. מכניסה זו היו נכנסים אל חצר מוארכת, העשויה כמתכונת ה"ארמונות" האחרים במצדה, כלומר, חצייה הדרומי אינו אלא אולם מקורה, המפולש לצד החצר. באולם זה שני עמודים, שהוקמו בין שתי אנטות (וראה לעיל, הדיון במבנה VIII ובגוש-המגורים של הארמון המערבי). מאולם-העמודים היו מגיעים אל חדר-פינה (לוקוס 609), שהוא הגדול בחדרי הבניין, בדומה ל"חדר-הכס" שבארמון המערבי ולחדר-הפינה שבמבנה XII (וראה להלן). אל חדר זה ניתן להגיע גם "מאחור", דרך חדרים ומסדרון המסתעפים מחדר-הכניסה מזרחה, כמו בארמון המערבי ובמבנה XII. באופן זה מוקפים החצר ואולמה משלושה עברים בחדרים, שוב — כמו בארמון המערבי ובמבנים VIII ו-XII. הקירות מטויחים, בדרך-כלל, בטיח לבן ויפה. בחדר אחד (לוקוס 608), הנמצא במרכז החדרים המזרחיים, סמוך לחדר הגדול (לוקוס 609), אף קושטו התקרה וחלקים מן הקירות בטיח מכויר. בפינה הצפונית-מזרחית של החצר נמצא בור-מים גדול, הדומה לזה שבקצה הצפוני של חצר גוש-המגורים של הארמון המערבי. את המים ניתן היה לשאוב דרך פתח עגול, החצוב בסלע. כל קירות הבור מטויחים ב"טיח-בריכות". תקרתו התמוטטה. לא הועלו ממצאים קטנים כלשהם שניתן לייחסם בוודאות רק לתקופה ההירודיאנית, אולם אין כל ספק, שהבניין נבנה בתקופה זו, יחד עם שאר הארמונות (על תפקידו בתקופה זו ראה להלן, הדיון במבנה XII).

תקופת המרד

גם בניין זה היה מיושב בימי המרד, כפי שמעידים מטבעות מספר מימי המרד (ביניהם שקל־כסף משנה ב', שנתגלה בחדר הפינה הצפונית-מזרחית, ליד הסף, בקירבת הבור); כמה כתובות על גבי קנקנים ("יהודה" ועוד; וראה הפרק על המגילות והכתובות); וכן השריפה הגדולה, בעיקר בחדר הגדול (לוקוס 609), שבו רוכזו הפצים רבים ונשרפו במתכוון.

בתקופה זו חל שינוי יסודי בתפקיד הבניין. דומה, שחלקו הצפוני-מערבי נהפך למקווה. במרכז החצר הפתוחה שמצפון לאולם-העמודים נבנתה בריכת־טבילה, שטויחה ב"טיח-בריכות". לבריכה זו שלוש מדרגות, בדומה למקוואות האחרים במצדה. בין שני העמודים נבנתה מחיצה, שהפרידה בין המקווה והחצר, מזה, ובין האולם, מזה. כן הוכנסו שינויים ניכרים בשני חדרים שממערב לבריכת-הטבילה. אחד מהם נהפך לחדר-כניסה, והועמדו בו ספסלים מטויחים, שוב— בדומה למקוואות האחרים במצדה (וראה לעיל, מבנה VII, ולהלן, המקווה שבחומה הדרומית). בחדר השני, זה שבפינה הצפונית-מערבית, נבנתה בריכה "תת־קרקעית". לבריכה זו ארובת-כניסה מאונכת, כנראה כדי לטבול בה כלים מיוחדים.

מן הראוי לציין, שבחדרים השונים של המבנה, פרט לחדר אחד, לא נתגלו תנורים וטאבוניס, דבר המעיד אולי, שבבית ישבה בעיקר משפחה אחת. תמונה מלאה של הבניין בימי המרד תהיה לנו רק לאחר סקירת כמה מבנים שממזרח וממערב לו, שהוספו ללא ספק לאחר הקמת המבנה המרכזי, כנראה בימי המרד. במזרח נבנתה מעין טראסה, ועליה כמה חדרים, שבהם נמצא ריכוז גדול ביותר של קנקנים וכלים אחרים— אולי מחסן. במערב, במרחק של כ־7 מ' מן הבניין, הוקם מבנה בלתי־ריגולארי, ובו כמה חדרים גדולים. בחדרים אלה, שבהם נמצא מספר רב של שרידים מימי המרד, לרבות מטבעות, נתקלנו בתופעה האופיינית כל־כך לכל המבנים שבהם ישבו אנשי המרד: שריפה גדולה במיוחד באחד החדרים. בתוך האפר נתגלו הרבה ממצאים שרופים, ביניהם פלכי־טווייה רבים. בין מבנה זה ובין קירו המערבי של הבניין המקורי משתרעת חצר גדולה, ובה ספסלים ומדרגות בלתי־ריגולאריות, המוליכות אל חדר-הכניסה של המקווה. באופן כללי ניתן לומר, שמבחינת תפקידה מזכירה חצר זו, על ספסליה, את המבנים שלייד המקווה של החומה הדרומית (וראה להלן). לא מן הנמנע, ששימשה חדר-המתנה נוסף.

ייתכן, שריבוי "מתקני-המים" שבבניין קשור בבריכה הגדולה (לוקוס 625), שנתגלתה בין מכלול-המבנים הנדון ובין הארמון המערבי. ואלה תכונותיה של בריכה זו, שנחצבה ונבנתה, ככל הנראה, כבר בתקופה ההירודיאנית: עיקרה בריכה גדולה, שמידותיה 7×6 מ'. חלקה המזרחי עשוי מדרגות ארוכות, העוברות לכל רוחבה. צורת הבריכה בלתי-סדירה. היא מוקפת מבנה מלבני, שאורכו 12.5 מ', בקירוב, ורוחבו 7.5 מ'. חלקי המבנה שאינם תפוסים על-ידי הבריכה — היינו, מדרום ובפינה הדרומית-מערבית — עשויים רצפה מטויחת-יפה, שבינה ובין הבריכה מפריד מעקה נמוך. ברצפה הדרומית נחשפה תעלה, שנועדה לנקז את המים שהצטברו על הרצפה ולהוציאם אל מחוץ לבניין. בקיר הדרומי ובקטע הדרומי של הקיר המערבי, כמטר אחד מעל הרצפה, נתגלו גומחות. נכנסים אל הבריכה מדרום-מזרח, דרך מסדרון מטויח יפה, המשתפל צפונה, ומשם מערבה, דרך מדרגות מטויחות. אל צדו הדרומי של הבניין צמוד חדר מרובע.

אין כל ספק, שלפנינו בריכת-רחצה, ולא מאגר-מים. הגומחות שבקירות שימשו, ככל הנראה, לשמירת הבגדים וכלי-הרחצה, כנהוג באפודיטיריה שבמרחצאות המקובלים. לא מן הנמנע, שבימי המרד שימש המקום בית-מרחץ ציבורי.